

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Vegyéssz mérnöki és Biomérnöki Kar

**AZOMETIN-ILIDEK
1,3-DIPOLÁRIS CIKLODDÍCIÓI ÉS
1,5-ELEKTROCIKLIZÁCIÓI**

PhD értekezés tézisei

Tóth Judit

Témavezető:

Dr. Nyerges Miklós

MTA kutatócsoport
Servier Hungaria Kft.

Szerves Kémia és Technológia Tanszék
2008.

1. Bevezetés

Kutatómunkámat a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Szerves Kémia és Technológia Tanszékén Dr. Nyerges Miklós irányításával végeztem. A kutatócsoportban periciklusos reakciókkal foglalkoztunk, melyek közül kutatómunkám főként az azometin-ilidek cikloaddíciós és elektrociklizációs reakcióihoz kötődik szorosan. A disszertáció anyagát képző alapkutatás elsődleges célja a dipoláris cikloaddíciók kémiájában talán legsokoldalúbban használható azometin-ilidek eddig ismeretlen reakcióinak felderítése, alkalmazási lehetőségeinek bővítése volt. A bemutatott kémiai átalakítások, amelyek még messze nem merítették ki a témában rejlő lehetőségeket, elsősorban a biológiailag aktív molekulák szintézisével foglalkozó kémikusok számára jelenthetnek közvetlen segítséget, hiszen ezáltal bonyolult új szerkezetek - esetenként a kombinatorikus kémia eszközeivel is - könnyen szintetizálhatók lehetnek.

2. Irodalmi háttér

2.1 Pirrolvázás alkaloidok szintézise

A természetes anyagok izolálásának és szintetikus úton történő előállításának napjainkban nagy jelentősége van, mivel számos molekula rendelkezik ígéretes biológiai tulajdonságokkal.

Munkám során a rákellenes hatású lamellarin, ningalin és lukianol alkaloidok szintézis intermedierjeinek előállításával foglalkoztam. A hatásterület fontossága messzemenőleg indokolja, hogy hatékony alkaloid szintézisek valósuljanak meg. Ezért az elmúlt években számos kutatócsoport dolgozott ki új megoldásokat ezen pirrolvázás alkaloidok szintézisére. Csatlakozva e törekvésekhez, doktori munkám során az azometin-ilidek reaktivitásának

tanulmányozása kapcsán nyert eredményeimet használtam fel ezen természetes anyagok szintéziséhez.

2.1.1 Lamellarin alkaloidok

A lamellarin szintézisek közvetlen előzményének az azepin struktúra kiépítésére irányuló 1,7-elektrociklizációs kísérleteink tekinthetőek. A kísérletek eredményeképpen számos azepin származékot állítottunk elő.¹ A vizsgálatok folytatásaként viszont azt tapasztaltuk, hogy amikor változtattunk az elektrociklizációhoz szükséges izokinolin oldalláncának szubsztitúciós mintázatán, akkor azepin származékok helyett, 1,5-elektrociklizációs reakcióban képződő pirrolo[2,1-*a*]izokinolin vázas termékekhez jutottunk, mely lehetőséget nyújtott lamellarin analogonok előállítására.

A fenti módszer alternatívájaként kidolgozásra kerülő új lamellarin szintézisnek a Budapesti Műszaki Egyetem Szerves Kémiai Technológiai Tanszékén a nyolcvanas évek elején végzett kutatások képezték az alapját. Bende és munkatársai az 1,3-dipoláris cikloaddíciók egyik érdekes csoportjának beható vizsgálatával kezdett foglalkozni és az ilidek megfelelő dipolarofilekkel történő reakciójában pirrolo[2,1-*a*]izokinolin vázas termékeket állítottak elő.² Úgy véltük, hogy az 1,3-dipoláris cikloaddícióval előállított 1,2,3,5,6,10*b*-hexahidropirrolo[2,1-*a*]izokinolinok további átalakításokat követően, egyszerű és gyors megközelíthetést nyújthatnak a lamellarin váz felépítésére.

---

¹ Nyerges, M.; Somfai, B.; Tóth, J.; Tőke, L.; Dancsó, A.; Blaskó, G.; *Synthesis* **2005**, 12, 2039.
Nyerges, M., Virányi, A.; Tóth, J.; Blaskó, G., Tőke, L.; *Synthesis* **2006**, 8, 1273.
Tóth, J.; Dancsó, A., Blaskó, G.; Tőke, L.; Groundwater, P. W.; Nyerges, M.; *Tetrahedron* **2006**, 62, 5725.

² Bende, Z., Simon, K.; Tóth, G.; Tőke, L.; Weber, L.; *Liebigs Ann. Chem.* **1982**, 924.
Bende, Z.; Tőke, L.; Weber, L.; Tóth, G.; Janke, F.; Csonka, G.; *Tetrahedron*, **1984**, 40, 69.

2.1.2 Lukianol és ningalin alkaloidok

A lukianol és ningalin alkaloidok közös kulcsintermedierjének előállításához a β -fenilfahéjaldehidek elektrociklizációs reakcióinak vizsgálata során nyert tapasztalatainkat használtuk fel. A β -fenilfahéjaldehidekből származó $\alpha,\beta:\gamma,\delta$ -konjugációt tartalmazó azometin-ilidek elektrociklizációs reakciói során jelentős reaktivitásbeli különbségek mutatkoztak a nem stabilizált és az észterstabilizált azometin-ilidek között.³ Ezeknek az eredményeknek ill. a lamellarin szintézis során felismert szubsztituensfüggő elektrociklizáció függvényében kezdtem el vizsgálni a sztilbénaldehydből származó azometin-ilidek reakcióit az ún. Furstner intermedier előállítása céljából.

2.2 Oxazolidin részt tartalmazó molekulák

Doktori munkám során oxazolidin részt tartalmazó molekulák előállításával is foglalkoztam.

Az általam alkalmazott eljárást a kutatócsoportunk dolgozta ki,⁴ mellyel háromkomponensű, egyedényes reakcióban állítottak elő oxazolidin származékokat.

Kísérleteim során ezen eljárás kibővítése volt a célom, mellyel értékes szintézis intermedierek és gyógyszereszerű molekulák állíthatók elő.

---

³ Arany, A.; Groundwater, P. W.; Nyerges, M.; *Tetrahedron Lett.*; **1998**, 39, 3267.
Groundwater, P. W.; Garnett, I.; Morton, A. J.; Shariff, T.; Coles, S. J.; Hursthouse, M. B.; Nyerges, M.; Anderson, R. J.; Bendell, D.; McKillop, A.; Zhang, W.; *J. Chem. Soc., Perkin Trans. 1*, **2001**, 2781.
Groundwater, P. W.; Shariff, T.; Arany, A.; Hibbs, D. E.; Hursthouse, M. B.; Garnett, I.; Nyerges, M.; *J. Chem. Soc., Perkin Trans. 1*, **1998**, 2837.
Groundwater, P. W.; Shariff, T.; Arany, A.; Hibbs, D. E.; Hursthouse, M. B.; Nyerges, M.; *Tetrahedron Lett.* **1998**, 39, 1433.

⁴ Nyerges, M.; Fejes, I.; Virányi, A.; Groundwater, P. W.; Tóke, L.; *Synthesis*, **2001**, 10, 1479.

3. Kísérleti módszerek

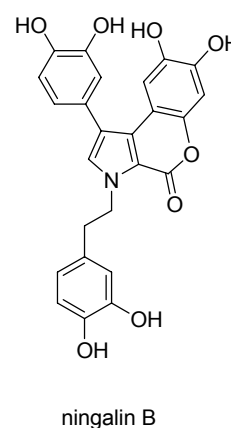
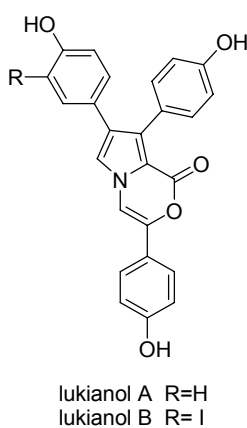
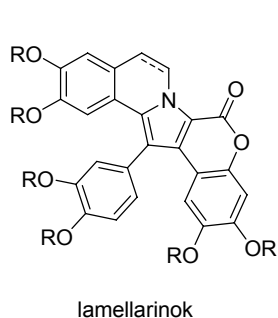
Szintetikus munkám során a „klasszikus” szerves kémia preparatív és elválasztástechnikai módszereit alkalmaztam. A reakciók követésére vékonyréteg-kromatográfiát használtam. A nyerstermékek tisztítására kristályosítást és oszlopkromatográfiát alkalmaztam.

Az előállított új vegyületek szerkezetét a hagyományos spektroszkópai módszerek (IR, ^1H és ^{13}C NMR, MS) segítségével határoztam meg.

4. Eredmények

A disszertációban leírt szerves preparatív kutatási munkám a következő fő részekre tagolható:

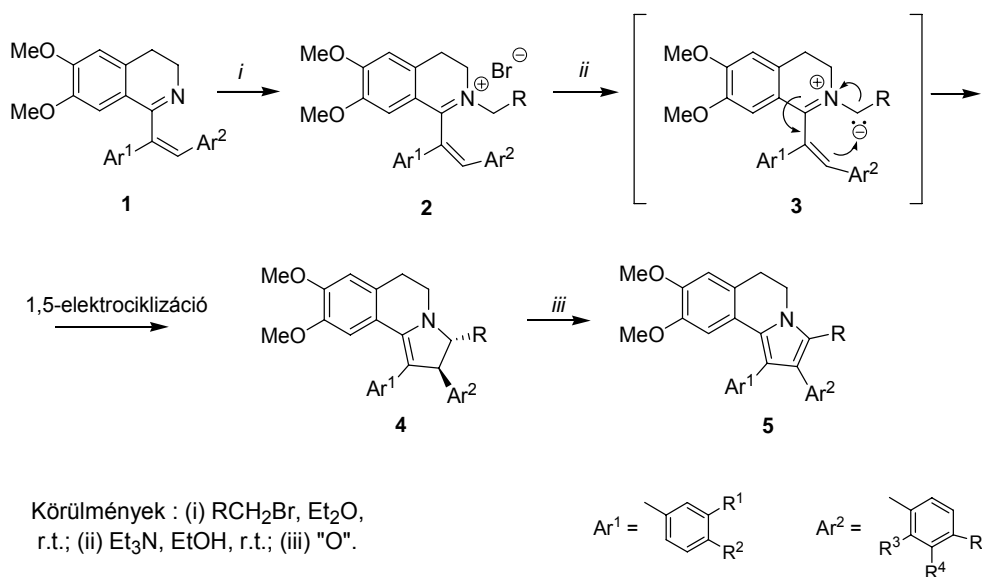
4.1 Lamellarinok és más pirrolvázás alkaloidok szintézis kulcsintermedierjeinek előállítása

4.2 Oxazolidin származékok előállítása azometin-ilidek 1,3-dipoláris cikloaddíciójának felhasználásával

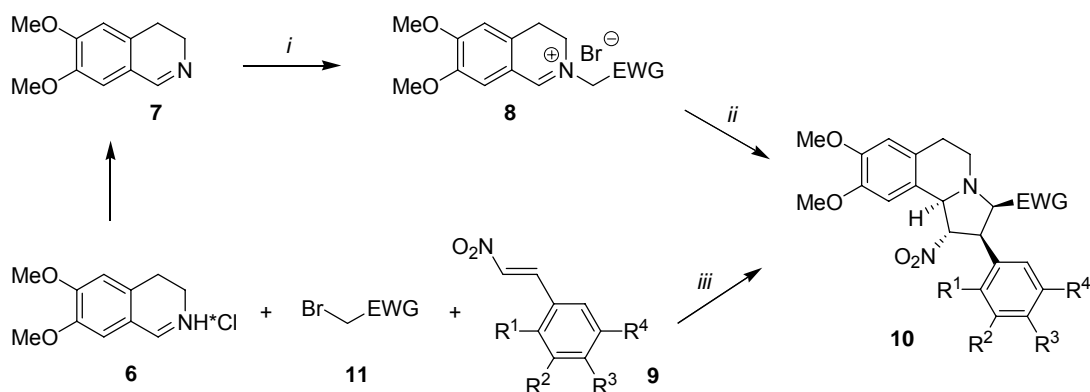
4.1.1 Munkám során iminium só deprotonálódásával képződő $\alpha,\beta,\gamma,\delta$ -telítetlen észterstabilizált azometin-ilidek új 1,5-elektrociklizációs reakcióinak felfedezésével lamellarin alkaloid analogonokat állítottam elő. Az elektrociklizációs reakcióhoz szükséges **1** dihidroizokinolint négy lépésben állítottam elő, melyből a megfelelő alkiliezőszerrel **2** kvaterner sót képeztem. A **2** kvaterner sók dehidrohalogénezését követően keletkező **3** azometin-ilidek kivétel nélkül 1,5-elektrociklizációs reakcióban stabilizálódtak. A reakció végtermékekeként - az intermediereként képződő **4** pirrolin származék oxidálódásával - a kívánt **5** pirrolo[2,1-*a*]izokinolin-karboxilát származékokat izoláltam termékként.

A reakció reprodukálhatóságának és sebességének növelése érdekében mangándioxid hozzáadásával segítettam az egyébként lassú oxidációs folyamatot. Így a dehidrohalogénezés – elektrociklizáció – oxidáció hármas kaszkádfolyamatot követően jó termeléssel, sokkal rövidebb reakcióidőt alatt jutottam el a megfelelő aromás gyűrűkkel helyettesített **5** származékokhoz.

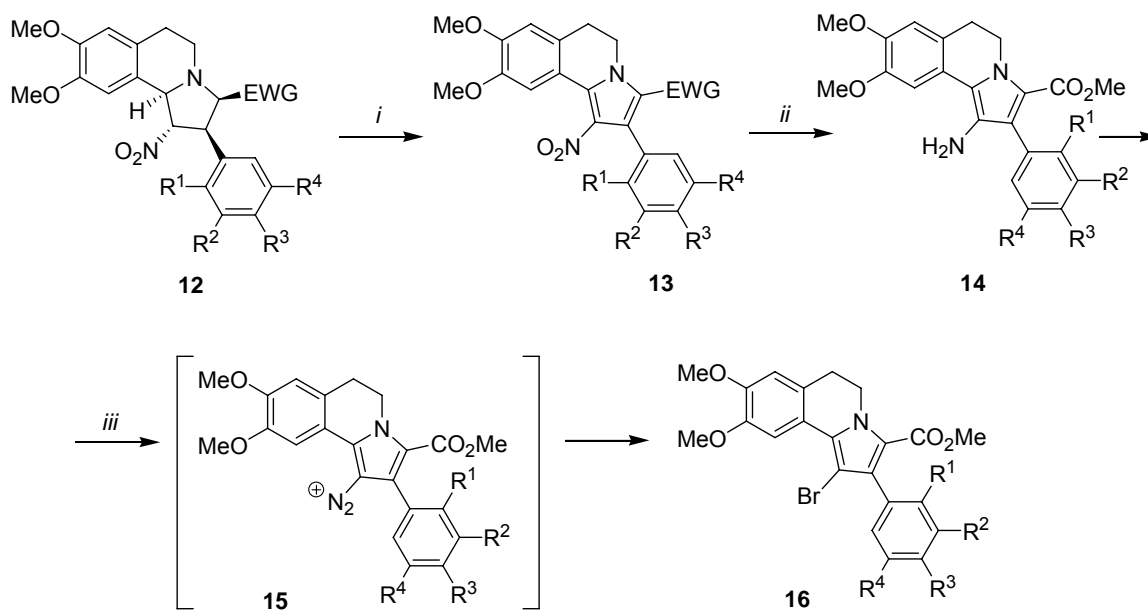
4.1.2 A fenti szintézis alternatívájaként a **10** dihidropirrolo[2,1-*a*]izokinolin vázat kulcslépként [3+2] cikloaddíció felhasználásával is sikerült előállítanom. Ezt a hagyományosan három lépésben történő előállítást – bázis felszabadítása,

kvaternerezés, cikloaddíció - egy lépésben, a reagensek megfelelő sorrendben történő adagolásával is sikerült végrehajtani.

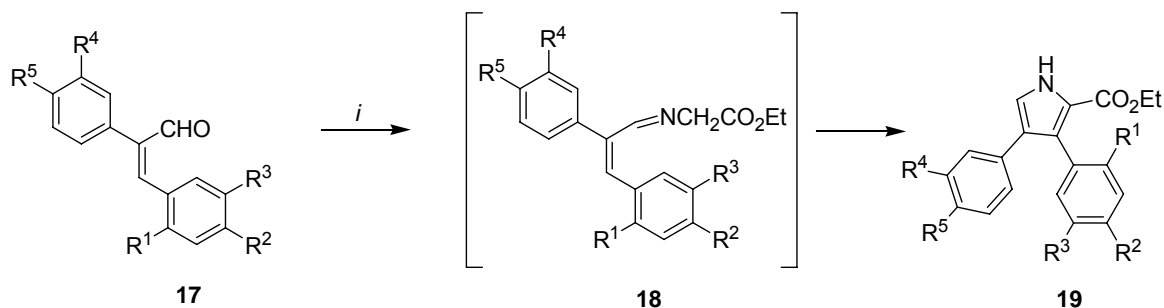
Körülmények: (i) EWG-CH₂Br, Et₂O, r.t.; (ii) **9**, Et₃N, EtOH, r.t.; (iii) Et₃N, EtOH, r.t.

Sikerült egy teljesen új eljárást találnom az így kialakított **10** cikloadduktok pirrolgyűrűjének aromatizálására is. A reakció NBS-del hajtható végre szobahőmérsékleten. Kivételt képeztek azok a kiindulási anyagok, amelyekben a kapcsolódó aromás gyűrű elektrofil szubsztitúcióra fokozottan hajlamos és az NBS-del már ezen a hőmérsékleten is képes reagálni. Ekkor az aromás gyűrűn halogénezett termék képződését figyeltem meg. A mellékreakció azonban alacsonyabb hőmérsékleten elkerülhető volt. A célul kitűzött lamellarin intermedierhez, a 2-aryl-1-brom-8,9-dimetoxi-5,6-dihidro[2,1-*a*]izokinolinhoz (**16**) **12** nitro csoportjának redukciója után, diazotálást követő halogénezéssel jutottam el.

Körülmények: (i) NBS, CHCl₃, r.t.; (ii) Na₂S₂O₄, EtOH, H₂O, Δ ; (iii) *i*-pentil-nitrit, CHBr₃, 120°C.

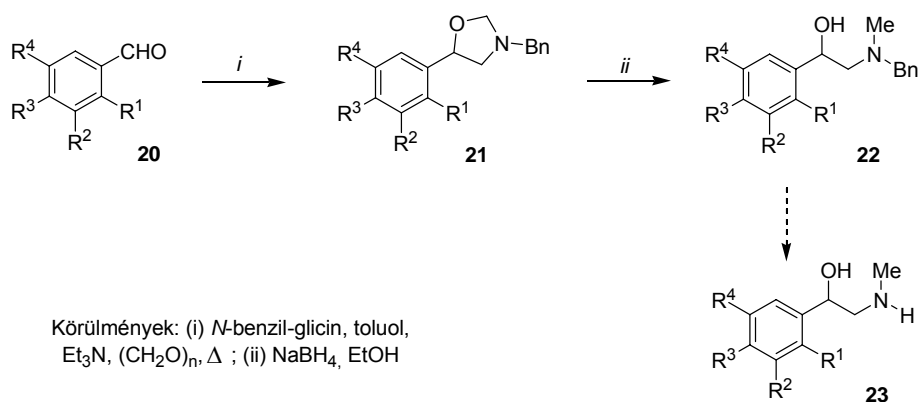
4.1.3 Munkám során **17** sztilbénaldehydből származó, kiterjedt konjugációt tartalmazó azometin-ilidek elektrociklizációs reakcióinak vizsgálatára is sor került. Meglepetésünkre a **17** aldehdből képződő nemstabilizált ilidekkel az 1,5-elektrociklizációs reakció nem következett be, míg **18** észterstabilizált ilidekkel egy nem várt elektrociklizációs reakcióban - az aromás gyűrűn jelenlévő elektronküldő szubsztituensek esetén - 3,4-diarilpirrol-2-karboxilát (**19**) származékokat kaptam termékként. A sikeres reakcióval ennek következtében megvalósult a lukianol és ningalin alkaloidok néhány képviselőjének formális totálszintézise.

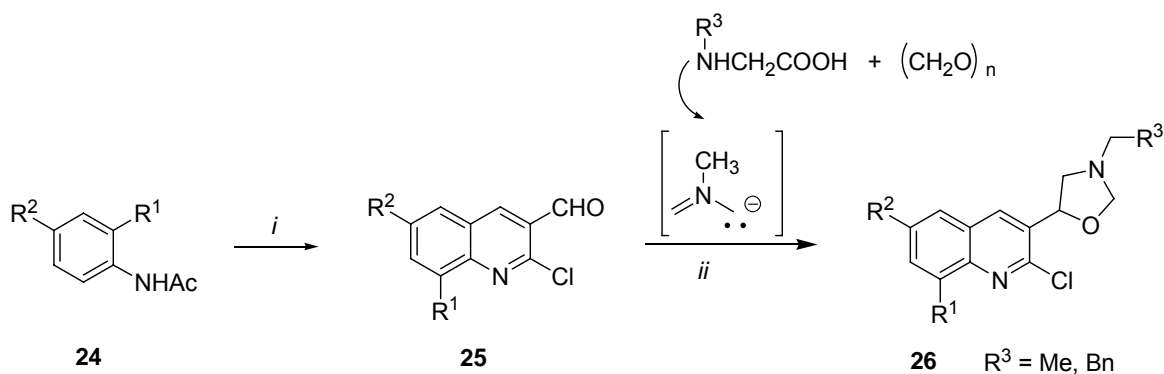
Körülmények: (i) NH₂CH₂CO₂Et, Et₃N, xilol, Δ

4.2.1 Paraformaldehyd, *N*-benzil-glicin és **20** aromás aldehid háromkomponensű domino reakciója során 5-aryl-3-benziloxazolidineket (**21**) állítottam elő. Az oxazolidin gyűrű minden esetben az *N*-benzil-glicin és paraformaldehydből képzett ilid különböző **20** arilaldehidekre történő 1,3-dipoláris cikloaddíciója során alakult ki, melyből redukzív gyűrűfelfnyitással 2-(*N*-benzil-*N*-metilamino)-1-ariletanolokhoz (**22**) jutottam. A **22** vegyületekről a benzil csoport katalitikus hidrogénezéssel eltávolítható és így értékes **23** β -amino alkoholok állíthatók elő.

A fent ismertetett háromkomponensű reakciót új, kinolinnal kapcsolt heterociklusok előállítására is felhasználtam. A reakció eredményeképpen **26** kinolin-3-yl-1,3-oxazolidin származékokat nyertem termékként.

5. Tézisek

1. Sikerrel valósítottam meg dihidropirrolo[2,1-*a*]izokinolinok előállítását deprotonálódásos úton képzett azometin-ilidek 1,5-elektrociklizációs reakciójával. Ezen újonnan felfedezett átalakítással lamellarin alkaloid analogonok előállítására nyílt lehetőség.⁵
2. Megvalósítottam a lamellarin alkaloid analogonok vázrendszerének kialakítását [3+2] cikloaddícióval is. Az 1,2,3,5,6,10*b*-hexahidropirrolo[2,1-*a*]izokinolinok előállítására dihidroizokinolinium-hidroklorid sóból kiindulva egy új egyedényes, többkomponensű eljárás került kidolgozásra.⁶
3. Új oxidációs módszert dolgoztam ki pirrolidinek pirrollá történő átalakítására *N*-brómszukcinimid felhasználásával, melynek segítségével 5,6-dihidropirrolo[2,1-*a*]izokinolinok egyszerű előállítására nyílt lehetőség.⁷
4. Lamellarin alkaloidok intermedierjeinek újfajta előállítására került sor két lépésben 2-*aril*-8,9-dimetoxi-1-nitro-dihidropirrolo[2,1-*a*]izokinolinokból kiindulva.
5. (*Z*)-2,3-diarilprop-2-enalokból származó észtersatbilizált azometin-ilidek reakciója kapcsán $\alpha,\beta:\gamma,\delta$ -telítetlen észterstabilizált azometin-ilidek nemvárt 1,5-elektrociklizációs reakcióját fedeztem fel. A reakció eredményeképpen a szubsztituensek jellegétől függően 3,4-diarilpirrol-2-karboxilátokat és 3,4-diarilpirrolokat állítottam elő.

⁵ Tóth, J.; Nedves, A.; Dancsó, A.; Blaskó, G.; Tőke, L.; Nyerges, M., *Synthesis*, **2007**, 7, 1003.

⁶ Nyerges, M.; Somfai, B.; Tóth, J.; Tőke, L.; Dancsó, A.; Blaskó, G.; *Synthesis* **2005**, 12, 2039.

⁷ Tóth, J.; Váradi, L.; Blaskó, G.; Dancsó, A.; Tőke, L.; Nyerges, M., *Synlett*, **2007**, 8, 1259.

6. (Z)-2,3-Diarilprop-2-enalokból származó észtersatbilizált azometin-ilidek 1,5-elektrociklizációs reakciója lukianol A és B, valamint ningalin B alkaloidok új szintézisúton történő formális totálszintézisét tette lehetővé.

7. Különböző 5-aril-3-benziloxazolidin és kinolin-3-il-1,3-oxazolidin származékokat⁸ állítottam elő. Az oxazolidin gyűrű minden esetben a szarkozinból (vagy N-benzil-glicinből) és paraformaladehidből képzett ilid különböző aldehidekre történő cikloaddíciója során alakult ki. Az 5-aril-3-benziloxazolidin gyűrűjének felnyitásával értékes β -amino alkohol szintézis intermediereket nyertem.

6. Alkalmazás, vagy alkalmazási lehetőség

Nem törekedtem arra, hogy eredményeimet valamely iparilag is jelentős termék új vagy előnyösebb előállításában hasznosítsam, de rámutattam néhány élettanilag fontos hatású és a jövőben talán gyógyszerként is megjelenő alkaloid vagy analogonjainak az eddigieknél egyszerűbb előállítási lehetőségeire.

Munkám legfontosabb eredményének az egyszerű reagensekkel, többnyire enyhe körülmények között végrehajtott reakciók változatosságát tartom, ami a szakterület elméleti ismeretanyagának gazdagításán túlmenően a preparatív szerves kémia eszköztárát is bővíti.

---

⁸ Tóth, J., Blaskó, G.; Dancsó, A.; Tőke, L.; Nyerges, M.; *Synthetic Commun.*, **2006**, 36, 3581.

7. Közlemények

7.1 A PhD értekezés témaköréhez kapcsolódó publikációk

1. Nyerges, M., Somfai, B.; Tóth, J.; Dancsó, A.; Blaskó, G.; Tőke, L.
A novel one-pot, three component access to hexahydro-pyrrolo[2,1-*a*]isoquinolines by an alkylation - dehydrohalogenation - 1,3-dipolar cycloaddition sequence
Synthesis **2005**, 2039. (IF: 2,400)
2. Nyerges, M.; Virányi, A.; Tóth, J.; Blaskó, G.; Tőke, L.
Synthesis of New β -Carboline Derivatives via 1,7-Electrocyclisation of Azomethine Ylides
Synthesis **2006**, 1273. (IF: 2,333)
3. Nyerges, M., Tóth, J.; Dancsó, A.; Blaskó, G.; Tőke, L.
1,7-Electrocyclization Reactions of Stabilised $\alpha,\beta,\gamma,\delta$ -Unsaturated Azomethine Ylides *Tetrahedron* **2006**, 62, 5725. (IF: 2,817)
4. Tóth, J.; Dancsó, A.; Blaskó, G.; Tőke, L.; Nyerges, M.
Synthesis of New Quinoline Derivatives
Synthetic Communication **2006**, 3581. (IF: 1,001)
5. Tóth, J.; Nedves, A.; Blaskó, G.; Dancsó, A.; Tőke, L.; Nyerges, M.
Synthesis of Pyrrolo[2,1-*a*]isoquinolines by a Tandem 1,5-Electrocyclisation – Oxidation Process
Synthesis **2007**, 1003. (IF: 2,257)
6. Tóth, J.; Váradi, L.; Blaskó, G.; Dancsó, A.; Tőke, L.; Nyerges, M.
Novel oxidation of substituted pyrrolidines by *N*-bromosuccinimide – Rapid synthesis of pyrrolo[2,1-*a*]isoquinolines
Synlett **2007**, 1259. (IF: 2,763)
7. Nyerges, M.; Tóth, J.; Groundwater, P.W.
1,7-Electrocyclisation of Azomethine Ylides: Scope and Synthetic Aspects
Synlett **2008**, 1269. (IF: 2,763)

7.2 Konferencia közlemények

1. Tóth, J., Nyerges, M., Tőke, L., Dancsó, A.
Lamellarin alkaloidok szintézise; szóbeli előadás
Alkaloidkémiái Munkabizottság Ülése, Balatonfüred, 2006. 05. 15.-16.
2. Tóth, J., Nyerges, M.
Electrocyclization reactions of stabilized $\alpha,\beta:\gamma,\delta$ -unsaturated azomethine ylides-concise construction of the lamellarin skeleton; poszter előadás
European Chemical Societies, 13th FEChem Conference on Heterocycles in Bioorganic Chemistry, Sopron May 28-31, 2006.
3. Tóth, J., Váradi, L., Tőke L., Nyerges, M.
Pirrolidin származékok oxidációja N-brómszukcinimiddel; poszter előadás
Magyar Kémikusok Egyesülete, *Centenáriumi Vegyészkonferencia*, Sopron 2007. május 29.- június 1.
4. Tóth, J., Nedves, A., Gáber, Sz., Tőke, L., Nyerges, M.
Lamellarin alkaloidok analogonjainak szintézise; poszter előadás
Magyar Kémikusok Egyesülete, *Centenáriumi Vegyészkonferencia*, Sopron 2007. május 29.- június 1.
5. Tóth, J., Tőke, L., Nyerges, M.
Heterociklusos vegyületek előállítása periciklusos reakciók alkalmazásával; poszter előadás
Doktorandusz Konferencia, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Vegyészmérnöki Kar, Budapest 2008. február 8.
6. Tóth, J., Nyerges, M., Tőke, L.
Lukianol A és rokon pirrol alkaloidok formális totálszintézise azometin-ilidek 1,5-elektrociklizációs reakciójával; szóbeli előadás
Alkaloidkémiái Munkabizottság Ülése, Balatonfüred, 2008. 05. 13.-14.
7. Tóth, J., Nyerges, M.
1,5-electrocyclisation of azomethine ylides – Concise construction of the Lamellarin; poszter előadás
XIth Belgian Organic Synthesis Symposium; Belgium, Gent, 2008.07.13-18.